

12 Ορολογία των επαγγελματικών θηλυκών: η περίπτωση της «βουλευτριάς»

Νίκος Σαραντάκος

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η ανακοίνωση επιχειρεί να αποτυπώσει την αμήχανη αντιμετώπιση των θηλυκών επαγγελματικών ουσιαστικών διεθνώς αλλά κυρίως στην ελληνική γλώσσα, με έμφαση στην περίοδο μετά το 2005. Καταγράφεται η αργή πορεία της θηλυκοποίησης των επαγγελματικών ουσιαστικών, όπως και οι αντιδράσεις μερίδας των ομιλητών στους έμφυλους νεολογισμούς. Ως περιπτωσιολογική μελέτη εξετάζεται εκτενώς η πορεία της καθιέρωσης του όρου «βουλευτρία». Τέλος, προτείνεται η συγκρότηση ενός Οδηγού για τη θηλυκοποίηση των επαγγελματικών ουσιαστικών, κατά τα γαλλικά πρότυπα.

Professional feminine nouns: the case of βουλευτρία

Nikos Sarantakos

ABSTRACT

The paper aims at capturing the ambivalent attitude towards professional feminine nouns mainly in the Greek language, especially after 2005. It traces the slow pace of feminization of professional nouns, as well as the reactions of a part of speakers towards gendered neologisms. As a case study, the introduction of term "βουλευτρία" is discussed. Finally, it is proposed the preparation of a Guide to the Feminization of Professional Nouns, following the example of the French.

0 Εισαγωγή

Πριν από μερικές εβδομάδες, ενώ έγραφα το κείμενο της ανακοίνωσής μου, το πανεπιστήμιο Αιγαίου αποφάσισε να τιμήσει μια διακεκριμένη γυναίκα από τα Αραβικά Εμιράτα, απονέμοντάς της επίτιμο διδακτορικό τίτλο.

Στο επίσημο κείμενο της αναγόρευσης, η κ. Aysha Al-Hameli χαρακτηρίζεται «επίτιμη διδακτόρισσα», όμως κατά την ειδησεογραφική κάλυψη σε εφημερίδες και ιστότοπους επικράτησε πολύ μεγαλύτερη πολυτυπία: επίτιμη διδακτόρισσα, επίτιμη διδάκτορας, επίτιμη διδάκτωρ ως και... επίτιμος διδάκτωρ¹. Πολυτυπία και αμηχανία, που μάς θυμίζει την αμήχανη πολυτυπία που παρουσιάστηκε στον Τύπο και στις δημόσιες συζητήσεις όταν εξελέγη, το 1952, η πρώτη γυναίκα στη Βουλή των Ελλήνων: η *βουλευτής*, η *βουλευτίς*, η *βουλευτίνα*, η *βουλευτού*, η *βούλευτις*, η *βουλευτρία* (Τριανταφυλλίδης, 1953).

¹ <https://sarantakos.wordpress.com/2019/08/03/meze-386/>

Ευτυχώς που δεν σκέφτηκε κανείς να αναφερθεί και στην εθνότητα της τιμωμένης, διότι τότε θα πολλαπλασιαζόταν η αμηχανία αφού έχουμε δει την Αραβίδα, την Αραβίνα, την Αράβισσα (αυτόν τον τύπο χρησιμοποιώ προσωπικά) ακόμα και την ανοικονόμητη «γυναίκα Άραβα» που προτεινόταν από μεγάλο λεξικό παλαιότερα (Σαραντάκος, 2007: 215).

Η αμηχανία αυτή απέναντι στα λεγόμενα «επαγγελματικά θηλυκά ουσιαστικά» θα μπορούσε σε ένα βαθμό να εξηγηθεί από το ότι η είσοδος των γυναικών σε πολλά επαγγέλματα έγινε τις τελευταίες μόνο δεκαετίες. Φαίνεται όμως ότι αυτή δεν είναι η μοναδική εξήγηση, ότι υπάρχουν και κοινωνιογλωσσικές αντιστάσεις στη θηλυκοποίηση των επαγγελματικών ουσιαστικών ή αλλιώς στη χρήση *έμφυλων τύπων*.

1 Επισκόπηση των εξελίξεων

Πριν από 14 χρόνια, στο 5ο συνέδριο της ΕΛΕΤΟ, παρουσιάστηκε μια ανακοίνωση-σταθμός για το ζήτημα των επαγγελματικών θηλυκών. Εννοώ την ανακοίνωση «Τα θηλυκά επαγγελματικά ουσιαστικά: Γλωσσική χρήση και τυποποίηση» (Ιορδανίδου και Μάντζαρη, 2005), η οποία διατηρεί όλη την αξία της. Στη σημερινή μου ανακοίνωση θα επιχειρήσω να σκιαγραφήσω κάποιες νέες εξελίξεις στα 14 χρόνια που μεσολάβησαν, με την εμφάνιση νέων έμφυλων όρων, καθώς και την αποδοχή των έμφυλων τύπων από τα λεξικά, δεδομένου ότι στο διάστημα αυτό είχαμε την τύχη να δούμε την έκδοση σημαντικών λεξικών αλλά και την επανέκδοση άλλων.

Ταυτόχρονα, σε όλο αυτό το διάστημα υπήρξαν εξελίξεις και σε ξένες γλώσσες που επίσης έχουν, όπως και η ελληνική, γραμματικό γένος, άρα και ανάλογα προβλήματα. Έτσι, σε πρώτη φάση η Γαλλική Ακαδημία το 2014 φάνηκε διστακτική απέναντι σε μια γενικευμένη θηλυκοποίηση των επαγγελματικών ουσιαστικών, συνήθως με την προσθήκη ενός -e στο αρσενικό, π.χ. *professeure*, *auteure*². Εκείνη η γνωμοδότηση της Ακαδημίας συνδέθηκε με ένα κοινοβουλευτικό μικροεπιστόδιο: ο βουλευτής Julien Aubert ανεκλήθη στην τάξη επειδή αποκάλεσε *Madame le président* την προεδρεύουσα της συνεδρίασης αντί του έμφυλου τύπου *Madame la présidente* που όριζε ο κανονισμός του σώματος³. Ο βουλευτής αντέτεινε ότι εφαρμόζει τις συστάσεις της Γαλλικής Ακαδημίας. Ωστόσο, πέντε χρόνια αργότερα, τον Φεβρουάριο του 2019, οι Αθάνατοι (έτσι αποκαλούνται τα μέλη της Γαλλικής Ακαδημίας)

² https://www.francetvinfo.fr/politique/madame-le-president-la-mise-au-point-de-l-academie-francaise_720427.html

³ https://www.francetvinfo.fr/politique/ump/un-depute-ump-rappelle-a-l-ordre-a-l-assemblee-pour-avoir-dit-madame-le-president_712913.html

αναγνώρισαν την εξέλιξη των πραγμάτων και δήλωσαν ότι δεν υπάρχει καταρχήν καμία αντίρρηση στους έμφυλους τύπους σε *-e*⁴.

Παρόμοιες αντιδράσεις υπήρξαν και στη Γερμανία, όπου το 2016 στο Κοινοβούλιο του ομόσπονδου κράτους του Μεκλεμβούργου-Δυτικής Πομερανίας η πρόεδρος αφαίρεσε τον λόγο από τον βουλευτή του AfD Ραλφ Βέμπερ, επειδή την προσφώνησε «Frau Präsident», δηλαδή «Κυρία Πρόεδρε» αντί να χρησιμοποιήσει τον καθιερωμένο θηλυκό τύπο «Frau Präsidentin»⁵.

Όπως θα δούμε στο κεφ. 2, ανάλογες συζητήσεις ορολογίας είχαμε και στη Βουλή των Ελλήνων.

Η Ιορδανίδου και η Μάντζαρη εύστοχα επισημαίνουν ότι η αντίσταση στους έμφυλους τύπους, προκειμένου για τα επαγγελματικά ουσιαστικά σε *-ης*, παρατηρείται σε «όρους που αναφέρονται σε ανώτερες θέσεις και αξιώματα της πολιτειακής, στρατιωτικής, δικαστικής και ακαδημαϊκής ιεραρχίας». Συχνά, υποστηρίζουν, προκαλείται αντιδραση εξαιτίας της αντίθεσης ανάμεσα σε λόγια ρίζα και λαϊκό επίθημα, π.χ. νομαρχίνα, νομάρχισσα. Συμπεραίνουν ωστόσο ότι «η αντίσταση θηλυκοποίησης των ουσιαστικών σε *-ης* με θηλυκή κατάληξη αφορά ένα πολύ μικρό αριθμό ουσιαστικών και ότι οι καταλήξεις *-τρια* και *-ισσα*, ακόμα και στις περιπτώσεις που δεν οδηγούν στους επικρατέστερους τύπους σε επίσημο περιβάλλον επικοινωνίας, μπορούν να σχηματίζουν συμβατές με το γλωσσικό αίσθημα εναλλακτικές θηλυκές εκδοχές» και ότι «η χωρίς προκαταλήψεις περιγραφή και νομιμοποίηση των εναλλακτικών εκδοχών σε *-ιδα*, *-τρια* και *-ισσα* ως ισότιμων ... θα συνέβαλλε στη σταθεροποίηση της θηλυκοποίησης των συγκεκριμένων επαγγελματικών ουσιαστικών».

Στα 14 χρόνια που μεσολάβησαν από την ανακοίνωση εκείνη έως σήμερα, έχει προχωρήσει, όπως δείχνουν τα σώματα κειμένων, η διαδικασία νομιμοποίησης των έμφυλων αυτών τύπων.

Επίσης έχουν αναφανεί και άλλα επαγγελματικά θηλυκά ουσιαστικά με έμφυλο τύπο, που δεν υπήρχαν το 2005 ή χρησιμοποιούνταν πολύ λιγότερο.

Για παράδειγμα, που το αναφέρω με αλφαβητική σειρά, στο ουσιαστικό «ο αρμοστής», που εμφανίζεται κυρίως σε σχέση με το αξίωμα του Ύπατου Αρμοστή σε διάφορα όργανα του συστήματος των Ηνωμένων Εθνών, έχει εμφανιστεί ο έμφυλος τύπος η *αρμόστρια* ή η *ύπατη*

⁴ <https://www.france24.com/fr/20190228-academie-francaise-feminisation-langue-metier>

⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=IRZpPQjHWLM>

αρμόστρια, σε κείμενα δημοσιογραφικά ή της ΕΕ. Πάντως, ο επίκοινος τύπος «η ύπατη αρμοστής» υπερέρχει καταφανώς στη χρήση.

Παρομοίως, για το ουσιαστικό «ο γερουσιαστής», που βέβαια εμφανίζεται κυρίως σε σχέση με πολιτικά πρόσωπα άλλων χωρών, ιδίως των ΗΠΑ, αφού στην Ελλάδα δεν έχουμε τον θεσμό της Γερουσίας, εμφανίζεται ο έμφυλος τύπος «η γερουσιάστρια», με αναλογία περίπου 20% στο Γκουγκλ σε σχέση με τον επίκοινο τύπο «η γερουσιαστής». Υπάρχει και άλλος έμφυλος τύπος «η γερουσιαστίνα», πιο ανεπίσημος και σαφώς σπανιότερος, που λεξικογραφείται από το ΜΗΛΝΕΓ.

Ίδια περίπου αναλογία έχει ο έμφυλος τύπος «η κυβερνήτρια» του ουσιαστικού «ο κυβερνήτης», το οποίο εμφανίζεται όχι μόνο σε σχέση με τις Ηνωμένες Πολιτείες αλλά και για τους (ή τις) οδηγούς σκαφών κάθε τύπου.

Απουσίαζε εύλογα από τη μελέτη των Ιορδανίδου-Μάντζαρη ο έμφυλος τύπος «η περιφερειάρχισσα», αφού ο θεσμός του αιρετού περιφερειάρχη καθιερώθηκε στη χώρα μας με τον ν. 3852/2010, τον λεγόμενο και Καλλικράτη. Ο έμφυλος τύπος είναι υπαρκτός στα σώματα κειμένων αλλά σπάνιος. Σε αυτοδιοικητικές εκλογές της τελευταίας δεκαετίας υπήρξαν κατ' επανάληψη συνδυασμοί των οποίων η επικεφαλής αυτοπροσδιοριζόταν ως περιφερειάρχισσα, αν και οι περισσότερες υποψήφιες προτίμησαν τον επίκοινο τύπο «η περιφερειάρχης»⁶.

Ο τύπος «δικάστρια» αναφέρεται ήδη στη μελέτη των Ιορδανίδου-Μάντζαρη. Παρά το γεγονός ότι έχει προταθεί εδώ και καιρό και επιπλέον έχει και αρχαία διαπιστευτήρια, δεν έχει εδραιωθεί στη χρήση, ενώ σε ανεπίσημο ύφος εμφανίζεται συχνότερος ο τύπος «δικαστίνα». Στον ίδιο χώρο, εμφανίστηκε ο τύπος «εφέτρια» που χρησιμοποιήθηκε αρκετά χάρη σε μια σύμπτωση: σε μια πολύκροτη δίκη το έργο της ανάκρισης ανατέθηκε σε δύο γυναίκες, οπότε χρησιμοποιήθηκε πολύ το δίλεκτο «εφέτριες-ανακρίτριες» πλάι στο καθιερωμένο «εφέτες-ανακρίτριες». Βλέπεται, ο έμφυλος τύπος «ανακρίτρια» έχει καθιερωθεί προ πολλού και ασκεί κάποια έλξη στον επίκοινο τύπο.

Από τον πανεπιστημιακό χώρο έχουμε τον έμφυλο τύπο «η πρυτάνισσα», που επίσης εμφανίστηκε τα τελευταία χρόνια, ιδίως με την πρόσφατη εκλογή της κ. Χρυσής Βιτσιλάκη ως πρυτάνισσας του Πανεπιστημίου Αιγαίου και με την αξιέπαινη επιμονή της να

⁶ Π.χ. η κ. Ηρώ Διώτη στις εκλογές του 2014: <https://www.youtube.com/watch?v=fUEIvBkHdos>

χρησιμοποιεί τον όρο αυτό στις δημόσιες εμφανίσεις της π.χ. στην τηλεόραση.⁷ Βλέπουμε εδώ ότι ορισμένες φορές για να πιάσει ρίζες ένας όρος αρκεί ο «γλωσσικός ακτιβισμός» ορισμένων προσώπων που έχουν το αξίωμα αυτό. Χαρακτηριστικό είναι ότι το 2014 είχε εκλεγεί στο Πανεπιστήμιο Πάτρας στο πρυτανικό αξίωμα η καθηγήτρια Βενετσάνα Κυριαζοπούλου, που προτιμούσε για τον εαυτό της τον τύπο «η πρύτανις-της πρυτάνεως». Σε σχόλιό της στο περιοδικό του Πανεπιστημίου, η καθηγήτρια γλωσσολογίας Άννα Ρούσσου είχε τότε ταχθεί έμμεσα υπέρ του έμφυλου τύπου «η πρυτάνισσα»⁸.

Πάλι στον πανεπιστημιακό χώρο έχουμε και την *κοσμητόρισα*. Και εδώ, τα τελευταία χρόνια έχουμε καθιέρωση του όρου, μεταξύ άλλων εξαιτίας της ανάδειξης αρκετών γυναικών στο αξίωμα. Το ΑΠΘ χρησιμοποιεί πλέον στις ανακοινώσεις του τον διπλό τύπο «ο κοσμήτορας / η κοσμητόρισα».⁹ Μία από τις κοσμητόρισσες, η κ. Δήμητρα Κογκίδου, δήλωσε «περήφανη που πέτυχε να καθιερωθεί ο όρος *κοσμητόρισα*».¹⁰

Αξίζει να σημειωθεί ότι, εξαιτίας της θεσμικής χρήσης τους, οι έμφυλοι τύποι *πρυτάνισσα* και *κοσμητόρισα* γίνονται ευρέως αποδεκτοί από τη φοιτητική κοινότητα του ΑΠΘ, όπως συνάγεται από σχετική έρευνα (Παυλίδου, Καπελλίδη και Καραφώτη 2015: 475). Στην ανακοίνωση αυτή αναφέρεται ότι «δεδομένου ότι η νεότερη γενιά (φοιτητικός πληθυσμός) εμφανίζεται ανοικτή σε νεωτερικούς τύπους θηλυκών επαγγελματικών ουσιαστικών, μπορούν να καθιερωθούν και επίσημα ουσιαστικά όπως πρυτάνισσα, κοσμητόρισα, αρχιτεκτόνισσα, επιστημόνισσα, διδακτόρισα, λεκτόρισα ή και σκηνοθέτρια, επιστημονική συνεργάτρια κτλ.».

Ωστόσο, η λεξικογραφική παρουσία των έμφυλων αυτών τύπων δεν είναι η αναμενόμενη, όπως βλέπουμε από τον πίνακα του Επιμέτρου.

Χαρακτηριστικά, το μόνο λεξικό που καταγράφει τους τύπους *βουλευτρία*, *γερουσιάστρια*, *διδακτόρισα*, *δικάστρια*, *περιφερειάρχισσα* και *πρυτάνισσα* είναι το Βικιλεξικό.

Σημαντική εξέλιξη στο θέμα των έμφυλων τύπων τα χρόνια που πέρασαν ήταν η έκδοση του *Οδηγού χρήσης μη σεξιστικής χρήσης της γλώσσας στα διοικητικά έγγραφα* (Γκασούκα και Γεωργαλλίδου, 2018). Ωστόσο, ο οδηγός αυτός δεν επιμένει όσο κατά τη γνώμη μου θα

⁷ http://harddog-sport.blogspot.com/2018/12/blog-post_12.html

⁸ Στο: <https://sarantakos.wordpress.com/2014/11/14/prytanis/>

⁹ <http://www.educ.auth.gr/educdrupal/el/dioikisi>

¹⁰ <https://www.youtube.com/watch?v=qyG9g7Rp-R4>

έπρεπε στο θέμα των θηλυκών επαγγελματικών ουσιαστικών, αφού δεν περιέχει καν έναν κατάλογο θηλυκών εναλλακτικών.

Έτσι, ενώ η μία από τις συγγραφείς του, η Μαρία Γκασούκα, ορθά επισήμανε σε συνέντευξή της ότι απουσιάζει το θηλυκό γένος από την ελληνική δημόσια διοίκηση και διερωτήθηκε «γιατί μπορούμε άνετα να προφέρουμε και να γράφουμε τις λέξεις χορεύτρια, μαγείρισσα και γειτόνισσα αλλά υπάρχει απροθυμία να χρησιμοποιήσουμε λέξεις όπως βουλευτρια, πρυτάνισσα, κοσμητόρισσα, διδακτόρισσα, ερευνήτρια, καθηγήτρια, ειδικά όταν πρόκειται για θέσεις υψηλότατης ευθύνης»¹¹, από τον Οδηγό απουσιάζουν οι έμφυλοι όροι *βουλευτρια, πρυτάνισσα, κοσμητόρισσα* κτλ.!

Ένα θέμα που αξίζει προσοχή είναι η διαφοροποίηση των θηλυκών των επίκοινων τύπων στην γενική πτώση. Πράγματι, πολλοί ομιλητές, ενώ κλίνουν το αρσενικό με τον τρόπο της δημοτικής, δηλ. ο βουλευτής-του βουλευτή, ο εισαγγελέας-του εισαγγελέα, όταν κλίνουν το θηλυκό προτιμούν για τη γενική πτώση του ενικού τον λογιότερο τύπο: της βουλευτού, της συγγραφέως, της εισαγγελέως, της εφέτου, της δικαστού, της περιφερειάρχου. Το ΛΝΕΓ συστηματικά και το ΧΛ σποραδικά υποδεικνύουν αυτή τη διαφοροποίηση.

Η εργασία των Ιορδανίδου και Μάντζαρη, που προανέφερα, αναφέρεται στο φαινόμενο αυτό αλλά μόνο για τα ουσιαστικά που έχουν καταλήξεις -έας, -ίας, -ορας και -ονας (συγγραφέας, διδάκτορας, επιστήμονας) και όχι για τα ουσιαστικά με κατάληξη -ης (βουλευτής, εφέτης, περιφερειάρχης, ειρηνοδίκης), όπου επίσης παρατηρείται. Η προτίμηση στον λογιότερο τύπο ίσως εξηγείται ως εξής: αφού η δημοτική δεν έχει αναπτύξει έμφυλο τύπο, ο ομιλητής θεωρεί ότι ο γραμματικός τύπος της δημοτικής είναι επίκοινος μόνο στην ονομαστική ενώ ο λόγιος τύπος είναι επίκοινος σε όλες τις πτώσεις. Κι έτσι, για να σχηματίσει τη γενική του θηλυκού επίκοινου τύπου δανείζεται τον λόγιο τύπο.

Δεν πρέπει να λησμονούμε και την επίδραση της αγγλικής. Επειδή η αγγλική δεν έχει γραμματικό γένος, η μετάφραση από τα αγγλικά ευνοεί υποσυνείδητα τη χρήση επίκοινων τύπων, ιδίως σε περιπτώσεις όπου η μετάφραση μπορεί να γίνεται από μηχανές. Έτσι, ενώ ο έμφυλος τύπος «η χρήστρια» είναι αρκετά παλαιός και έχει εδραιωμένη λεξικογραφική καταξίωση, στην πράξη χρησιμοποιείται λιγότερο, μάλλον λόγω της επιρροής φράσεων του τύπου «Ο χρήστης Μαρία...» που είναι τόσο συχνές στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης.

¹¹ <https://www.dikaiologitika.gr/eidhseis/dhmosio/96402/aorato-to-thilyko-genos-sta-eggrafa-tou-dimosiou>

Επίσης στην ειδησεογραφία σποραδικά παρατηρούμε να χρησιμοποιούνται επίκοινοι τύποι ακόμα και σε περιπτώσεις όπου υπάρχει καθιερωμένος έμφυλος τύπος, π.χ. «της εκπαιδευτή», ενώ σε πρόσφατο επεισόδιο βιαιοπραγίας κατά εφοριακών γράφτηκε «η ελεγκτής» πλάι στο καθιερωμένο «η ελέγκτρια»¹² (Για περισσότερα, βλ. Σαραντάκος 2007, 212, 338, 342).

Μια άλλη παρατήρηση είναι ότι, ενώ μπορεί να υπάρχουν καθιερωμένοι έμφυλοι τύποι για ένα παρεμφερές ουσιαστικό, η αναλογία δεν λειτουργεί πάντοτε και δεν οδηγεί σε γενίκευση των έμφυλων τύπων. Έτσι, η εργάτρια δεν οδηγεί αυτόματα στη συνεργάτρια, ούτε η ταξιθέτρια στη σκηνοθέτρια, ούτε η εφαρμόστρια στην αρμόστρια. Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις, οι καθιερωμένοι έμφυλοι τύποι αφορούν επαγγέλματα χαμηλότερου γοήτρου, οπότε η δυσκολία έχει σαφώς κοινωνική διάσταση. Παρομοίως, ενώ ο συμπολίτης έχει τη συμπολίτισσα, η πολίτισσα συναντάει δυσκολίες (επειδή θυμίζει την Πολίτισσα;)

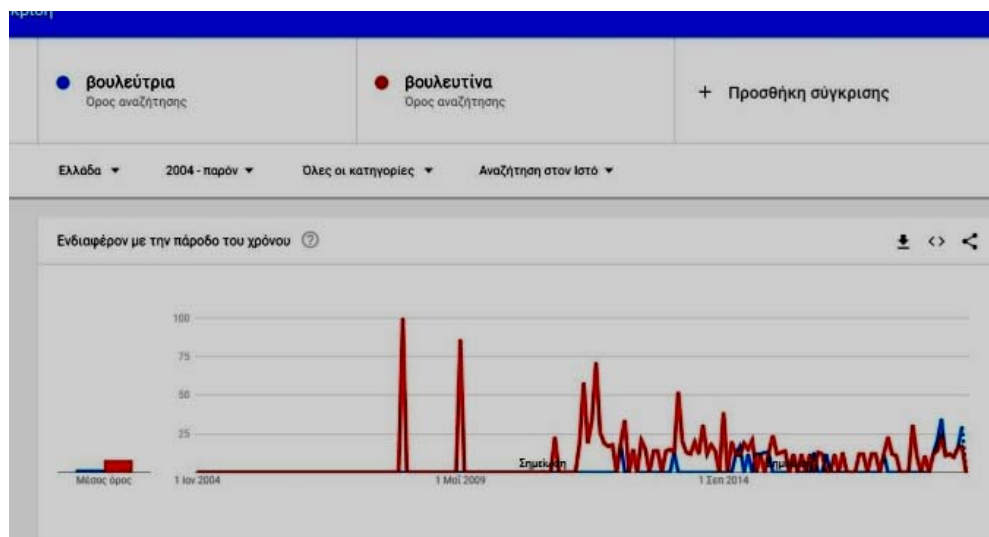
2 Η περίπτωση του όρου «βουλευτρια»

Ωστόσο, αν υπάρχει ένας έμφυλος τύπος που να είχε ορμητική άνοδο στη χρήση του τα τελευταία χρόνια, αυτός είναι χωρίς αμφιβολία ο τύπος «βουλευτρια», εναλλακτικός θηλυκός τύπος για τον βουλευτή. Θα μπορούσαμε, με μια δόση υπερβολής, να πούμε ότι από ορολογική άποψη η δεκαετία που τελειώνει είναι «η δεκαετία της βουλευτρίας».

Μια έμμεση απόδειξη για τούτο είναι και το ότι στην εργασία της Άννας Ιορδανίδου και της Έλενας Μάντζαρη για τα θηλυκά επαγγελματικά ουσιαστικά, του 2005, η βουλευτρια απουσιάζει ενώ παρατίθενται άλλοι όχι ιδιαίτερα διαδεδομένοι έμφυλοι τύποι όπως δικάστρια ή ειρηνοδίκισσα. Αντίθετα, στη νεότερη εργασία της Ντενίζ Σαρρή-Χασάν (2018) για το ίδιο θέμα, η βουλευτρια αναφέρεται κανονικά.

Η εκτίναξη της χρήσης του όρου φαίνεται χαρακτηριστικά σε αυτό το διάγραμμα, όπου γίνεται σύγκριση με τον άλλο έμφυλο τύπο «βουλευτίνα».

¹² <https://sarantakos.wordpress.com/2019/08/10/meze-387/>

Θα μου επιτρέψετε να αφιερώσω το υπόλοιπο της ομιλίας μου σε αυτόν τον τύπο. Ο τύπος «βουλευτρία» είχε αναφερθεί το 1953 στη συζήτηση για το θηλυκό του βουλευτή. Στο άρθρο του που ανέφερα πριν, ο Τριανταφυλλίδης επιχειρηματολόγησε πειστικά κατά του επίκρινου τύπου («η βουλευτής»), απέρριψε τους άλλους τύπους και έδειξε προτίμηση για τον τύπο «η βουλευτίνα», με ορισμένα αξιόλογα επιχειρήματα.

Ωστόσο, δεν βρίσκω ισχυρό το επιχείρημα με το οποίο απέρριψε ο Τριανταφυλλίδης τον τύπο «βουλευτρία»: «Η ετυμολογική διαφάνεια της *βουλευτριάς* – από το *βουλεύομαι* – εμποδίζει, εμένα τουλάχιστο, να το αισθάνομαι θηλυκό του *βουλευτής*, που αν και γεννήθηκε από το *βουλεύομαι*, για το κοινό αυτό δεν πολυσχετίζεται με αυτό το ρήμα – αχρηστευμένο άλλωστε στη σημερινή γλώσσα. Εκείνο που μας χρειάζεται είναι ένα επαγγελματικό θηλυκό του *βουλευτής*.»

Με όλο τον σεβασμό προς τον μεγάλο γλωσσολόγο, δεν θεωρώ ότι η *βουλευτρία* συνδέεται με το ρήμα *βουλεύομαι* περισσότερο απ' ό,τι ο *βουλευτής* και θεωρώ πως αποτελεί άριστη λύση για επαγγελματικό θηλυκό του βουλευτή, πλάι στη *βουλευτίνα*.

Το μόνο πρόβλημα που εντοπίζει ο Τριανταφυλλίδης στη χρήση του τύπου «βουλευτίνα» είναι πως δεν έχει «ένδυμα γάμου», δηλαδή δεν είχε ακόμα χρησιμοποιηθεί επίσημα, κάτι που, όπως λέει, ήταν θέμα χρόνου. Στο άρθρο του Τριανταφυλλίδη παρατίθεται μια πρόβλεψη του Άνθιμου Παπαδόπουλου, τότε διευθυντή του Ιστορικού Λεξικού της Ακαδημίας, ότι «το θέλομε δεν το θέλομε, μας αρέσει δεν μας αρέσει, θα επικρατήσει ο γνήσιος δημοκρατικός τύπος της *βουλευτίνας*».

Οι προβλέψεις σε θέματα γλώσσας είναι παρακινδυνευμένες και οι περισσότερες που έχουν γίνει από γλωσσολόγους δεν έχουν επαληθευτεί. Φοβάμαι πως σήμερα, 65 χρόνια μετά, πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι η πρόβλεψη του Παπαδόπουλου δεν έχει *ακόμη* επικρατήσει, αφού ο κυρίαρχος και επίσημος τύπος, που χρησιμοποιείται στη Βουλή, στις εφημερίδες, στα κείμενα της δημόσιας διοίκησης κτλ. είναι «η βουλευτής», που μάλιστα στη γενική του ενικού συχνά κλίνεται αρχαιότροπα («της βουλευτού»), όπως θα δούμε.

Ο τύπος «η βουλευτίνα» χρησιμοποιείται ευρέως, αλλά πιο πολύ σε ανεπίσημο ύφος, ενώ την τελευταία ιδίως δεκαετία έχει αυξηθεί κατακόρυφα η χρήση ενός άλλου έμφυλου τύπου, του τύπου «βουλευτρία».

Ο επίκοινος τύπος («η βουλευτής») παρουσιάζει πολλές αδυναμίες, πέρα από τη θεωρητική ότι στα ελληνικά δεν υπήρχαν (τουλάχιστον μέχρι πρόσφατα) θηλυκά σε -τής. Ο επίκοινος τύπος κρύβει τη γυναίκα, την εξαφανίζει, κι αυτό φαίνεται ιδίως στον πληθυντικό, όπου όταν θέλουμε να αναφερθούμε μόνο σε γυναίκες πρέπει να χρησιμοποιήσουμε την άγαρμπη περίφραση «οι γυναίκες βουλευτές» – στη διαφάνεια εδώ βλέπετε πόσο βολικός είναι ο έμφυλος τύπος.

Πάντως, σε πολύ πρόσφατο επεισόδιο όπου απαγορεύτηκε η είσοδος στο Ισραήλ σε δύο γυναίκες μέλη του Κογκρέσου των ΗΠΑ, μέτρησα ότι οι έμφυλοι τύποι επικράτησαν στο Γκουγκλ: οι «Αμερικανίδες βουλευτίνας» είχαν 43.000 ανευρέσεις, οι «Αμερικανίδες βουλευτρίες» 8.000 και οι «Αμερικανίδες βουλευτές» 22.200.¹³

Όσοι λοιπόν θέλουμε να αποφύγουμε τον επίκοινο τύπο, έχουμε να διαλέξουμε ανάμεσα στη βουλευτρία και στη βουλευτίνα. Ή ίσως και να *μη* διαλέξουμε.

Η βασική αντίρρηση για τον τύπο «βουλευτίνα» είναι ότι θεωρείται ανεπίσημος και λαϊκός. Τα τρία από τα τέσσερα μεγάλα σύγχρονα λεξικά μας (Χρηστικό, Μπαμπινιώτη και ΜΗΛΝΕΓ Πατάκη) χαρακτηρίζουν λαϊκό τον τύπο «βουλευτίνα» ενώ το ΛΚΝ τον παραθέτει χωρίς χαρακτηρισμό.

Μια άλλη ένσταση για τη βουλευτίνα, που ήταν έντονη πριν από χρόνια αλλά τώρα φθίνει, είναι πως δηλώνει τη σύζυγο του βουλευτή και όχι τη γυναίκα που έχει εκλεγεί στη Βουλή. Το 2008, ο τότε βουλευτής του ΣΥΡΙΖΑ Περικλής Κοροβέσης, είχε απορρίψει σε αγόρευσή του τον τύπο «βουλευτίνα», εισηγούμενος τον τύπο «βουλευτρία» επειδή τού θύμιζε την

¹³ Ανάκτηση 18.8.2019.

παροιμία για την κενόδοξη σύζυγο: ας με λένε βουλευτίνα (ή δημαρχίνα ή βοϊβοντίνα, ή σουμπασίνα ή προεδρίνα) κι ας πεθαίνω από την πείνα!¹⁴

Και πράγματι, στα παλιότερα χρόνια υπήρχαν μόνο γυναίκες παντρεμένες με βουλευτές και δημάρχους, κι όταν ο Παπαδιαμάντης γράφει Δημαρχίνα νύφη εννοεί την κοπέλα που παντρεύεται τον δήμαρχο, όχι που κατεβαίνει υποψήφια στις δημοτικές εκλογές. Ωστόσο, η χρήση αυτή κοντεύει πια να εξαφανιστεί στις μέρες μας, οπότε δεν είναι τόσο ισχυρή η αντίρρηση.

Τελευταίο και όχι πολύ σημαντικό μειονέκτημα της βουλευτίνας είναι πως έχει λιγάκι άβολη τη γενική πληθυντικού. Των βουλευτίνων ή των βουλευτινών;

Παρ' όλ' αυτά, ο έμφυλος τύπος «η βουλευτίνα» κατά τη γνώμη μου είναι σαφώς προτιμότερος από τον επίκοινο τύπο «η βουλευτής».

Ωστόσο, ο τύπος «βουλευτρία» έχει κι αυτός όχι αμελητέα πλεονεκτήματα, κι έτσι, εγώ τουλάχιστον, στα νεότερα άρθρα μου, τον χρησιμοποιώ επίσης, πλάι στη «βουλευτίνα». Μπορεί στο ίδιο άρθρο να χρησιμοποιήσω τρεις φορές τον έναν έμφυλο τύπο και τέσσερις φορές τον άλλο.

Θα εκθέσω λοιπόν κάποια επιχειρήματα υπέρ του τύπου «η βουλευτρία», επειδή είναι ο νεότερος τύπος και ξενίζει πολλούς καλοπροαίρετους ομιλητές που δεν τον έχουν συναντήσει (ή που δεν έχουν εξοικειωθεί μαζί του) έτσι ώστε να συμβάλω στην εξοικείωση με τον όρο και ίσως στην απενοχοποίηση της χρήσης του. Όμως σημειώνω πως η συνηγορία υπέρ της βουλευτρίας δεν σημαίνει απόρριψη της βουλευτίνας. Τη σύγκριση των δύο όρων θα την εξετάσουμε στο τέλος.

* Ο τύπος «βουλευτρία» είναι ομαλά σχηματισμένος, κατά το καθιερωμένο μοτίβο επαγγελματικών θηλυκών -τής, -τρια, π.χ. καθηγητής-καθηγήτρια. Υπάρχουν πολλές εκατοντάδες θηλυκά σε -τρια, και ειδικότερα υπάρχουν δεκάδες θηλυκά σε -εύτρια, π.χ. εκπαιδεύτρια, νοσηλεύτρια, προμηθεύτρια, ερμηνεύτρια, (λογο/φυσικο/ψυχο)θεραπεύτρια, σκοπεύτρια, χορεύτρια, κτλ. Κάποια από αυτά είναι ήδη αρχαία, ενώ υπάρχουν και αρχαία που δεν έχουν επιβιώσει π.χ. πανδοκεύτρια.

Το σημαντικό είναι ότι τα επαγγελματικά θηλυκά σε -τρια/-εύτρια δεν έχουν καμιά μειωτική ή οικεία απόχρωση και χρησιμοποιούνται κάλλιστα και στο επισημότερο ύφος. Έτσι, η

¹⁴ <https://sarantakos.wordpress.com/2011/12/08/kaltsodeta/>

αντίρρηση «δηλαδή βουλευτρια όπως χορεύτρια;» που προβάλλεται από κάποιους είναι σαφώς κακοπροαίρετη.

* Επίσης, ο τύπος «βουλευτρια» κλίνεται ομαλά και δεν παρουσιάζει πρόβλημα στη γενική πληθυντικού (όπως *ίσως* ο τ. «βουλευτίνα»)

* Οι τύποι σε -εύτρια δεν μετατράπηκαν στη λαϊκότερη κατάληξη -εύτρα όπως είχαν προβλέψει κάποιοι στη δεκαετία του 1950 (Τριανταφυλλίδης, 1953). Πράγματι, δεν λέμε ούτε *ερμηνεύτρα, ούτε *καθηγήτρα –μόνο η γητεύτρια έχει και παράλληλο λογοτεχνικό τύπο «γητεύτρα» ενώ ο παλιότερος λαϊκός τύπος «χορεύτρα» έχει πλέον ξεχαστεί (υπάρχει μόνο σε ακρωτήριο και ταβέρνα στην Αίγινα) υπέρ του «χορεύτρια». Οπότε δεν τίθεται πια θέμα για τύπο «βουλευτρα».

* Ο όρος «βουλευτρια» είναι ήδη παλιός αφού μετράει πάνω από 150 χρόνια ζωής, έστω και ειρωνικά φτιαγμένος τότε. Στο περιοδικό Πανδώρα, τόμος 15 (1865) διαβάζουμε: *Εταιρεία γυναικών συνεστήθη κατ' αυτὰς εν Ουασινγκτόνι, υπό την επωνυμίαν Ladies National covenant, περιλαμβάνουσα υπουργίνας, γερουσιαστίδας, βουλευτριάς και συγγραφίδας περιφήμους (διότι αι σοφαί της Αμερικής είναι πολλαί)*. Ο Στέφανος Κουμανούδης, που καταγράφει επίσης τον όρο, έστω και συνοδεύοντάς τον με θαυμαστικό, σημειώνει ότι χρησιμοποιήθηκε πρώτη φορά το 1851 από τον Α.Ρ.Ραγκαβή (Κουμανούδης, 1998: 225). (Ο Κουμανούδης καταγράφει και τη βουλευτίνα, σημειώνοντας ότι χρησιμοποιήθηκε πρώτη φορά το 1853 από τον Α. Πωπ). Ο Εμμ. Κριαράς, που επίσης είχε ταχθεί υπέρ του όρου «βουλευτρια», αναφέρει ότι εντοπίζεται στην αρχαία γραμματεία (Κριαράς, 1998: 201), αλλά δεν μπόρεσα να βρω το σχετικό χωρίο στο TLG. Βέβαια, δεν χρειάζεται οπωσδήποτε αρχαίες περγαμηνές ο όρος για να γίνει δεκτός!

* Πολλοί μελετητές της γλώσσας και λόγιοι έχουν επιδοκιμάσει και προτείνουν τον τύπο «βουλευτρια». Πέρα από τον Εμμ. Κριαρά που ήδη ανέφερα, μπορούμε επίσης να αναφέρουμε τον καθηγητή Σπύρο Μαρινάτο και τη Μαίρη Παντελάκη, που μάλιστα ήδη από το 1953 υποστήριξαν τη «βουλευτρια» στον διάλογο από τις στήλες των εφημερίδων (Βήμα, 19 Μαρτίου 1953), τον Αγαπητό Τσοπανάκη στη Γραμματική του (Τσοπανάκης, 1994) ή την Άννα Φραγκουδάκη που έδωσε εύστοχα τη διάσταση του φύλου (Φραγκουδάκη, 1988).

* Πολλές από τις άμεσα ενδιαφερόμενες, εννοώ γυναίκες που έχουν εκλεγεί στη Βουλή, έχουν υιοθετήσει και προωθούν τον όρο «βουλευτρια». Μάλιστα, το 2014 οι βουλευτριες του ΣΥΡΙΖΑ συμμετείχαν σε ειδική εκδήλωση με τον εύγλωττο τίτλο «Δεν είμαστε βουλευτές, είμαστε βουλευτριες» (Αυγή, 12 Δεκεμβρίου 2014).

Βέβαια, αυτό δεν σημαίνει ότι ο τύπος «βουλευτρία» χρησιμοποιείται από αριστερούς μόνο ή ότι όσοι τον χρησιμοποιούν είναι αριστεροί. Αν αναδιφήσει κανείς τα πρακτικά της Βουλής βρίσκει τον όρο να αναφέρεται δεκάδες φορές, και όχι μόνο από βουλευτές και βουλευτρίες της Αριστεράς, π.χ. από την τ. βουλευτρία Αντιγόνη Λυμπεράκη.

Χαρακτηριστικό είναι ότι όταν προέδρευε ο κ. Αναστάσιος Κουράκης συνήθιζε να καλεί στο βήμα τις ομιλήτριες ανάλογα με τον τύπο που γνώριζε ή υπέθετε ότι προτιμούσαν: η βουλευτής, η βουλευτίνα ή η βουλευτρία!¹⁵

* Στις τελευταίες εκλογές, πολλές γυναίκες υποψήφιες αυτοπροσδιορίστηκαν ως «υποψήφιες βουλευτρίες». Ωστόσο, πρέπει να επισημάνω ότι στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης πολλοί, πολιτικά αντίθετοι, αντέδρασαν χλευαστικά κατηγορώντας για αγράμματα όσες ενστερνίζονται αυτόν τον τύπο!¹⁶

* Είναι γεγονός ότι ο τύπος «βουλευτρία» δεν έχει τη λεξικογραφική αναγνώριση που του αξίζει. Έτσι, ενώ λεξικογραφείται από τον Βοσταντζόγλου στο Αντιλεξικό του, καθώς και από το Βικιλεξικό, απουσιάζει από τα τέσσερα μεγάλα λεξικά μας. Στην περίπτωση του ΛΚΝ αυτό είναι εύλογο, μια και το 1998 που συντάχθηκε το λεξικό αυτό ο όρος χρησιμοποιόταν ελάχιστα. Ωστόσο, η παράλειψη είναι περίεργη για το Χρηστικό, και ακόμα περισσότερο για το ΜΗΛΝΕΓ. Όμως το ΜΗΛΝΕΓ βρίσκεται ακόμα υπό επεξεργασία, οπότε στην τελική μορφή ελπίζω να αναγνωρίσει την πραγματικότητα και να συμπεριλάβει τον όρο.

* Μια αντίρρηση θα μπορούσε να προβληθεί στον όρο «βουλευτρία», από κάποιον που χρησιμοποιεί τον όρο «βουλευτίνα». Ότι με το να προβάλλονται δύο έμφυλοι τύποι δεν καθιερώνεται κανείς κι έτσι παραμένει ο επίκοινος («η βουλευτής»). Έχει μια βάση η αντίρρηση αυτή. Επειδή όμως η βουλευτρία έχει κάποια χαρακτηριστικά που δεν τα έχει η βουλευτίνα (απουσία ειρωνικής-μειωτικής χροιάς, ευκολία κλίσης, επισημότερο ύφος), ίσως είναι πιο εύκολο να υιοθετηθεί από κάποιους ομιλητές που, ενώ θέλουν να σταματήσουν να χρησιμοποιούν τον τύπο «η βουλευτής», δεν μπορούν να αποδεχθούν τον τύπο «η βουλευτίνα».

* Με άλλα λόγια, αν ήδη χρησιμοποιείτε τον τύπο «η βουλευτίνα» δεν είναι ανάγκη να αλλάξετε συνήθεια. Μάλιστα, όσο περισσότερο εδραιώνεται ο ένας έμφυλος τύπος και δείχνει τα αναμφισβήτητα πλεονεκτήματα των έμφυλων τύπων στη σαφήνεια, την ευκαμψία

¹⁵ Συνεδρίαση 15.01.2019, Πρακτικά, σελ. 2655. <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/a08fc2dd-61a9-4a83-b09a-09f4c564609d/es20190115.pdf>

¹⁶ Σταχυολόγηση αντιδράσεων στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης: <https://sarantakos.wordpress.com/2019/08/08/bouleutria-4/>.

και την οικονομία της φράσης, τόσο θα διευκολύνεται και ο άλλος, με την ελπίδα ότι τελικά οι δύο έμφυλοι τύποι, η βουλευτριά και η βουλευτίνα, θα συνυπάρχουν, ίσως με μια διαφορά ύφους, επισημότερος ο πρώτος και πιο οικείος ο δεύτερος.

Τέλος, ευχής έργον θα ήταν να καταγραφούν, είτε από την Ακαδημία Αθηνών είτε από την ΕΛΕΤΟ είτε από άλλον φορέα, όλα τα επαγγελματικά θηλυκά ουσιαστικά και γενικότερα οι έμφυλοι τύποι ή/και να κυκλοφορήσει, κατά το γαλλικό παράδειγμα, οδηγός με κατευθύνσεις για τη θηλυκοποίηση των ουσιαστικών¹⁷. Η σύνταξη αυτού του οδηγού θα βοηθήσει ώστε να μην αναρωτιόμαστε στο μέλλον πώς είναι το θηλυκό του πολίτη και πώς θα πούμε στη γενική πτώση την αυτόπτη μάρτυρα!

Βιβλιογραφία

Γκασούκα, Μαρία και Γεωργαλίδου, Μαριάνθη (2018). *Οδηγός χρήσης μη σεξιστικής γλώσσας στα διοικητικά έγγραφα*. Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο. Διαθέσιμο από: <http://www.isotita.gr/wp-content/uploads/2018/01/%CE%9F%CE%B4%CE%B7%CE%B3%CF%8C%CF%82-%CE%BC%CE%B7-%CF%83%CE%B5%CE%BE%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%82-%CE%B3%CE%BB%CF%8E%CF%83%CF%83%CE%B1%CF%82.pdf>

Ιορδανίδου, Α. και Μάντζαρη, Ε. (2005). Τα θηλυκά επαγγελματικά ουσιαστικά: γλωσσική χρήση και τυποποίηση. Στο: *5ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία»*, ΕΛΕΤΟ, Λευκωσία, 13-15 Οκτωβρίου 2005. [πρόσβαση 21 Ιουλίου 2019]. Διαθέσιμο από: http://www.eleto.gr/download/Conferences/5th%20Conference/5th_06-44-Iordanidou_Mantzari%20Paper2.pdf.

Κουμανούδης, Στέφανος (1998): *Συναγωγή νέων λέξεων υπό των λογίων πλασθειςών από της Αλώσεως μέχρι των καθ' ημάς χρόνων*. Αθήνα: Ερμής.

Κριαράς, Εμμανουήλ (1998): *Θητεία στη γλώσσα*. Αθήνα: Γκοβόστης.

Παυλίδου Θ.-Σ., Καπελλίδη Χ. Και Καραφώτη Ε. (2015): «Γραμματικό γένος, φύλο και θηλυκά επαγγελματικά ουσιαστικά: όψεις του γλωσσικού σεξισμού», στο *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 35: 463-477. [πρόσβαση 21 Ιουλίου 2019]. Διαθέσιμο από: http://ins.web.auth.gr/images/MEG_PLIRI/MEG_35_463_477.pdf

Σαραντάκος, Νίκος (2007): *Γλώσσα μετ' εμποδίων. Συμβολή στη χαρτογράφηση του γλωσσικού ναρκοπεδίου*. Αθήνα: Εκδόσεις του εικοστού πρώτου.

Τριανταφυλλίδης, Μ. (1953): «Η “βουλευτίνα” και ο σχηματισμός των θηλυκών επαγγελματικών ουσιαστικών», *Απαντα Μανόλη Τριανταφυλλίδη*, τόμ. 2, Θεσ/νίκη 1963, σ. 326-334.

¹⁷ *Femme, j'écris ton nom – guide d'aide à la féminisation des noms de métiers, titres, grades et fonctions*, Ministère de la culture, Direction générale de la langue française, 1999

Τσοπανάκης, Α.Γ. (1994): *Νεοελληνική γραμματική*. Θεσσαλονίκη: Αφοι Κυριακίδη. Αθήνα: Εστία.

Φραγκουδάκη, Άννα: «Γλώσσα λανθάνουσα - 3 ή γιατί δεν υπάρχουν βουλεύτριες παρά μόνον χορεύτριες;», *Δίνη, Φεμινιστικό Περιοδικό*, τ. 4, 1988, σελ. 42-44. [πρόσβαση 21 Ιουλίου 2019]. Διαθέσιμο από: http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-A110/246/1822,5869/extras/activities/indexa_2_glwssa_fylo/indexa_2_fragoudaki.html

Νίκος Σαραντάκος

Μεταφραστής, Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο

Ηλ-ταχ.: sarant@pt.lu

ΕΠΙΜΕΤΡΟ
Λεξικογραφική αντιμετώπιση επιλεγμένων επαγγελματικών θηλυκών ουσιαστικών

Ουσιαστικό	ΛΚΝ	ΛΝΕΓ	ΜΗΛΝΕΓ	ΧΛ	ΒΙΚΙΛΕΞΙΚΟ
αρμοστής	ο	ο	ο/η	ο	ο
βουλευτής	ο/η + βουλευτίνα	ο/η + λαϊκ. βουλευτίνα	ο/η + λαϊκ. βουλευτίνα	ο/η + προφ. βουλευτίνα	ο/η + βουλευτίνα, βουλεύτρια
γεροισιαστής	ο	ο/η	ο/η + γεροισιαστίνα	ο/η	γεροισιάστρια γεροισιαστίνα
διδάκτορας	ο/η	ο/η	ο/η	ο/η	διδακτόρισα
δικαστής	ο/η + οικ. δικαστίνα	ο/η + καθημ. δικαστίνα	ο/η + λαϊκ. δικαστίνα	ο/η + προφ. δικαστίνα	ο/η + δικαστίνα, δικάστρια
εφέτης	ο/η	ο/η	ο/η	ο/η	ο/η + εφέτρια (έχει προταθεί)
κοσμήτορας	ο	ο/η	ο/η	ο/η	ο
κυβερνήτης	ο	ο	ο/η + σπάν. κυβερνήτρια	ο/η + σπάν. κυβερνήτρια	κυβερνήτρια
λέκτορας	ο/η + προφ. λεκτόρισα	ο/η	ο/η + προφ. λεκτόρισα	ο/η	ο
περιφερειάρχης	ο/η	ο/η	ο/η	ο/η	περιφερειάρχισσα
πρύτανης	ο/η	ο/η	ο/η	ο/η	ο/η + πρυτάνισσα
χρήστης	χρήστρια	ο	χρήστρια	χρήστρια	χρήστρια